

o literatúre. Kniha ponúka niekoľko inšpiratívnych postrehov (jedným z nich sú už spomínaní autori a autorky s dvojakými identitami), no snahou o inovatívnosť za každú

cenu sa vzdáľuje od hlavnej témy edície, ktorou je svetovosť v literatúre.

DOBROTA PUCHEROVÁ

Ústav svetovej literatúry SAV, Slovenská republika

ALEIDA ASSMANNOVÁ: Prostory vzpomínání. Podoby a proměny kulturní paměti

Prel. Jakub Flanderka – Světlana Ondroušková – Jiří Soukup. Praha: Karolinum, 2018. 482 s. ISBN 978-80-246-3433-3

V roku 2018 vyšla Aleide Assmann, nemeckej literárnej a kultúrnej teoretičke i anglistke, prvá kniha v českom preklade pod názvom *Prostory vzpomínání. Podoby a proměny kulturní paměti* (*Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*, 2011) s doslovom Tomáša Glanca. Vydaníu publikácie predchádzal v roku 2012 cyklus autorkiných prednášok, ktorý sa začal na pôde Ústavu pro českou literaturu Akademie věd ČR v rámci literárnovedného fóra Paměť, trauma a jejich narativy, a v roku 2013 recenzie nemeckej pôvodiny pod názvom „Paměť jako kulturní fenomén“ (51 – 55) z pera jedného z jej prekladateľov Jakuba Flanderku. Recenzia vyšla v prvom čísle časopisu *Česká literatura* spolu s prekladom úvodnej časti knihy Aleidy Assmann („Paměť jako ars a vis“, 56 – 61) a rozhovorom s autorkou („Bílá místa kulturní paměti“, 62 – 67), ktorý pripravili Jiří Soukup, Alexander Kratochvíl a Jakub Flanderka. Recenzovaná monografia tak nevstupuje do česko-slovenského čitateľského prostredia in medias res, ale nadväzuje na prekladateľský záujem o tému pamäti a predstavuje pokračovateľskú líniu od Émila Durkheima, naprieč dielom Mauricea Halbwachsa, Frances A. Yates k Janovi Assmannovi. Aleida Assmann síce neprináša látku, ktorá by bola málo reflektovaná, no ponúka pohľad literárnej teoretičky na interdisciplinárnu problematiku.

A. Assmann (nar. 1947) je v našom kultúrnom prostredí známa zo svojich pôvodných nemeckých, resp. anglických vedeckých textov, napr. *Die Legitimität der Fiktion: Ein Beitrag zur Geschichte der literarischen*

Kommunikation (Legitimita fikcie. Príspevok k dejinám literárnej komunikácie, 1980), či projektov, na ktorých spolupracovala aj s egyptológom Janom Assmannom, okrem iných napríklad zborník *Kanon und Zensur: Beiträge zur Archäologie der literarischen Kommunikation* (Kánon a cenzúra. Príspevky do archeológie literárnej komunikácie, 1987). Pre mnohé ich práce je ústrednou témou pamäť ako konštituujuca zložka kultúry. Tento spoločný záujem potvrdzuje aj Assmannova monografia z roku 1992 *Das kulturelle Gedächtnis: Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*, ktorá vyšla v roku 2001 v českom preklade Martina Pokorného pod názvom *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*.

A. Assmann interpretuje pamäť ako široký medziodborový problém, a to cez prizmu filozofie, literatúry, lingvistiky, kultúrnej antropológie. Prostredníctvom veľkého množstva náhľadov, ktoré vychádzajú z poznatkov rôznych disciplín a viažu sa na kultúru a kultúrnu prax, sa usiluje uchopiť fenomén pamäti aj v jeho historickom vývoji, od antiky až po holokaust a postmodernu. Východiská autorkinho uvažovania majú zázemie predovšetkým v európskych dejinách a kultúre, z ktorých využíva aj najviac príkladov. Tie slúžia na osvetlenie oveľa širších a všeobecnejších problémov, spoločných pre všetky kultúry, napríklad utváranie kolektívnej pamäti, ukladanie spomienok, zabúdanie a spomínanie, vyrovnávanie sa s traumou.

Napriek snahe o komplexné tematizovanie pamäti výskum neústi do artikulovania

ucelenej teórie. Prekážku jej vytvorenia predstavuje podľa autorky rozporuplnosť zistení, tá sa však zároveň vyjavuje i ako podstata problému pamäti (17). Skúmanie pamäti ako určujúceho prvku kultúry predchádzala debata o medzigeneračnom procese kultúrneho obsahu. Dôvody záujmu o tieto témy sú podľa Jana Assmanna definované elektronickými médiami; vymieraním generácie, ktorá bola očitým svedkom druhej svetovej vojny a koncom jednej kultúrnej etapy reflektovanej iba ako spomienky.

Ukázalo sa, že vysvetlenie odovzdávania informácií medzi generáciami v skriptúrnych kultúrach nebolo dostačujúce pre niektoré javy alebo pre národy, ktoré si značnú časť svojej histórie neuchovávali prostredníctvom písma, ale najmä vďaka tradovaniu. Vplyv orálnej histórie na uvažovanie o kultúre sa prejavil aj inštitucionálne, keď sa okrem hmotného dedičstva UNESCO uznala i dôležitosť nehmotného dedičstva. Podľa A. Assmann tak došlo k zrovnoprávneniu orálnych a skriptúrnych kultúr (2013, 66), čo predmet výskumu presunulo na médiá pamäti.

Kniha *Prostora vzpomínání* je rozdelená do troch rozsiahlejších celkov: v prvom sa autorka zaoberá funkciami pamäti, druhá sa zameriava na médiá a tretia na úložiská – archívy, ktoré nie sú len miestom na uchovávanie minulosti, ale podieľajú sa aj na jej vytváraní. Výskum zahŕňa reflexiu obratu od písma k iným spôsobom uchovávania spomienok, čomu sa autorka venuje aj v druhej časti knihy. Recenzovaná publikácia je výsledkom dlhoročného bádania, A. Assmann sa problematike venovala už v skorších textoch (*Arbeit am nationalen Gedächtnis. Eine kurze Geschichte der deutschen Bildungsidee*, 1993 – Práca na národnej pamäti. Stručná história nemeckej idey vzdelanosti a *Zeit und Tradition. Kulturelle Strategien der Dauer*, 1998 – Čas a tradícia. Kultúrne stratégie trvania).

Chápanie pamäti ako prostriedku na ukládanie a rozpomínanie sa u A. Assmann prelína s funkcionalitou pamäti v podobe *ars* a *vis*. *Ars* (umenie v zmysle techniky, umeleckej zručnosti) autorka vymedzuje

ako tradíciu rétorickej mnemotechniky so zameraním na organizáciu poznania a *vis* ako silu, v ktorej je prepojená pamäť, predstavivosť a rozum. Pamäť nie je v prípade *vis* iba médium, neuchováva iba informácie, ale je aj „imanentnou silou“ (30). Človek (v širšom chápaní skupina, národ) na základe vôle, potreby alebo rozumu mení uhol pohľadu na spomínané alebo spomienku vytesní. Pamäť sa takto stáva výrazným modifikátorom identity jednotlivcov a národov spojených tým, na čo skupinovo zabúdajú alebo spomínajú a čo považujú za súčasť svojej histórie. Autorka na literárnych príkladoch (napríklad Shakespearove historické hry) poukazuje na spätosť pamäti a osobnej i národnej identity. Literatúru spája aj so spoločensko-politickými a morálnymi otázkami, keďže na ne umenie dokáže relevantne odpovedať.

Výskum pamäti presahuje v recenzovanej monografii hranice literárnej vedy. Literatúru vníma A. Assmann najmä cez jej historickú a spoločenskú úlohu, ktorá je definovaná veľkou mierou slobody. Pretože literatúra, existujúca v rámcových podmienkach vyplývajúcich zo spoločensko-politického kontextu, môže reflektovať zabudnuté alebo opomínané aspekty, a tak dokáže meniť historické perspektívy. „Díky svým umeleckým postupom má literatúra potenciál nájsť nové naratívne techniky a zprostredkovať tak historické zručnosti vrátane traumatických zážitkov. Literatúra totiž môže fungovať ako seizmograf – zprostredkovať cizí prožitky a zároveň vyvolávať empatiu pro utrpení druhých, cizích ľudí. [...] Existuje však ešte jeden podstatný aspekt literatúry: totiž jej význam pro historickou kontinuitu tehdy, scházejí-li archívy nebo nejsou dostupné. V takejto situácii má literatúra potenciál vyplniť mezeru v historiografii, znázorniť to, čo historiky z nejrůznejších důvodů nezajímá a čím se nemohou zabývat (2013, 66).

Uvažovanie v širších rámcoch, v tomto prípade o funkcionalitách literatúry, uplatnila autorka monografie aj pri médiách, ktoré sprostredkujú materiálnu podobu pamäti. Písmo ako dominantné médium odkazuje na archív v podobe množstva uskladnených

papierov, ktoré uchovávajú to, čo spoločnosť považuje za potrebné alebo hodné zapamätania. Archív teda slúži nielen na uchovávanie pamäti, ale aktívne sa podieľa aj na jej vytváraní. V digitálnej dobe sa spôsob archivovania mení, množstvo papiera je nahradené súbormi v počítači, a tým sa zväčšuje aj kapacita pamäti. Nové technológie umožňujú pamätať si viac, a zároveň produkujú viac „odpadu“, ktorý inherentne patrí k existencii archívu. „Odpad jako ‚úložiště naruby‘ však není pouze symbolem likvidace a zapomínání; je také novým obrazem latentní paměti, [...] přebývá od jedné generace k další v zemi nikoho mezi přítomností a nepřítomností“ (24).

Záber vedeckého výskumu Aleidy Assmann je pomerne široký. Napriek množstvu odkazov a citácií z prameňov a sekundár-

nej literatúry z viacerých vedných odborov je autorkin výklad pútavým, plynulým a celistvým čítaním. Ambiciózne, ale zároveň vnímavo interpretuje aj javy za hranicami literatúry (napríklad výtvarné diela Sigríd Sigurdsson, Anselma Kiefera či Anne a Patricka Poirierovcov). Logické, koncízne a transparentné štrukturovanie argumentácie dovoľuje textu porozumieť, viesť s ním dialóg alebo s ním aj polemizovať. Kniha *Prostory vzpomínání. Podoby a proměny kulturní paměti* nie je uzavretým myšlienkovým univerzom existujúcim iba pre seba, ale odvážnym hlasom v diskusii so zaujímavými otázkami a pohľadmi na vec. Jej preklad je významným príspevkom k prehĺbeniu tejto diskusie v česko-slovenskom kontexte.

NATAŠA HROMOVÁ BURCINOVÁ
Ústav svetovej literatúry SAV, Slovenská republika